Patrick NEFORS

DE OPEISING VAN TOLUOL DOOR DE BEZETTER: DE GRIJZE ZONE VAN DE GALOPIN-DOCTRINE (SEPTEMBER 1941 - JANUARI 1942)

Begin september 1941 eiste de Duitse bezetter dat de Belgische industrie haar produktie van toluol tot het maximum zou opvoeren. Tevens vorderde hij alle stocks op. Die dubbele eis leidde tot heel wat beroering en onzekerheid bij de producenten. Het ging hier namelijk om de levering van een produkt dat als munitie in de strikte zin van het woord kon beschouwd worden. Toluol, heden ten dage meestal tolueen genoemd, kan immers niet alleen gebruikt worden als oplosmiddel voor o.a. lijmen, lakken, rubber, oliën en vetten, maar is ook een basisprodukt voor de syntese van springstoffen zoals trinitrotoluol (beter bekend als TNT). TNT was de voornaamste springstof tijdens Wereldoorlog I en bleef dit ook tijdens Wereldoorlog II, hoewel het toen reeds ten dele verdrongen werd door o.a. pentriet (PENT) en hexogeen (RDW) [1].

Nu was de levering van wapens en munitie verboden door art. 115, al.4, van het Belgisch Strafwetboek. Eigenlijk stamde dit artikel nog uit de Napoleontische *Code Pénal* (1810). Het was in zeer algemene — dus vage — termen gesteld: gestraft werden al diegenen die de vijand van de staat «hulp verschaft hebben in soldaten, mannen, geld, levensmiddelen, wapens of munitie». Vermits er in 1810 van een oorlogsekonomie of een «totale» oorlog, zoals men die in de 20e eeuw zou kennen, nog geen sprake was, gaf de afbakening van het begrip «wapens en munitie» toen ook nog geen aanleiding tot betwisting. In de superpatriottische sfeer na Wereldoorlog I — een konflikt waarin het belang van ekonomische faktoren maar al te duidelijk was gebleken — werd door de Belgische rechtsleer evenwel een zeer ruime interpretatie aan het artikel gegeven [2]. Al wie op één of ander

1 *Grote Winkler Prins Encyclopedie*, dl. 22, Amsterdam-Brussel, 1983, p. 135.

2 Art. 115: tekst met kommentaar in: J. NYPELS en J. SERVAIS, *Le code pénal belge interprété principalement au point de vue de la pratique*, Brussel, 1896, p. 367-370. Zie voor de interpretatie na Wereldoorlog I de bespreking in enkele van de nota's-Galopin: *Notre activité sous le régime de l'occupation*, 17/2/1941 en *Note relative au comportement de l'industrie belge pendant l'occupation du pays*, juni 1941 (Archief Société Générale voortaan geciteerd: ASOG). Merken we hierbij op dat de voor het bedrijfsleven begripsvolle circulaire van december 1918, waarop Galopin alludeerde, door minister van Justitie Vandervelde reeds in februari 1919 herroepen moest worden: H. HAAG, *Le comte Charles de Broqueville, Ministre d'Etat, et les luttes pour le pouvoir*

wijze de vijand materiële steun verleend had, moest bestraft worden. Had men in 1940 geopteerd voor de toepassing van de wet in deze brede betekenis, dan zou dit de nagenoeg volledige stillegging van de ganse Belgische industrie betekend hebben. Ook al beslisten de Belgische industriëlen onder aanvoering van de goeverneur van de *Société Générale*, Alexandre Galopin, reeds in de zomer van 1940 tot een hervatting van de industriële aktiviteit — waarvan de formele legitimatie neergeschreven werd in de zgn. Galopin-nota's — er bleef niettemin een juridisch probleem bestaan. Op de vergadering van 1 april 1941 koos het Galopin-komitee weliswaar voor de door Fernand Collin bedachte konstruktie van de noodtoestand (in het Belgisch recht evenwel een onbekend begrip), maar de twijfels bleven [3]. Camille Gutt zou in enkele brieven uit 1941 wel zijn begrip voor de politiek van Galopin uitspreken. Toch kon men moeilijk weten hoe het Belgische gerecht bij een eventuele geallieerde overwinning over de tewerkstellingspolitiek zou oordelen. In de loop van de oorlog zou de regering trouwens zijn houding tegenover Galopin veranderen.

Hoe dan ook, zelfs volgens de Galopin-doctrine bleef de produktie van wapens en munitie in de strikte zin van het woord steeds verboden. Nu was de levering van toluol vanuit juridisch oogpunt een vrij duidelijke zaak. Er was meer betwisting mogelijk over benzol, dat enkele maanden eerder al, in mei 1941, door de *Gruppe Mineralöl* van de *Wirtschaftsabteilung* was opgeëist. Al richt dit artikel zich in de eerste plaats op de toluolkwestie, de problematiek van de benzol-leveringen kan er niet van gescheiden worden, vermits toluol uit benzol gewonnen werd.

Beide waren immers bijprodukten van de cokesfabrikage: hierbij kwam een gas vrij dat benzol bevatte. De zuivering van dit benzol leverde op haar beurt het toluol op. Benzol werd niet alleen in cokesovens geproduceerd, maar ook, zij het in mindere mate, in gasfabrieken: de produktie hiervan kon echter enkel in de grotere gasbedrijven lonend zijn (in België enkel in fabrieken te Brussel en te Gent) [4]. De benzolproduktie was dus in de eerste plaats een funktie van de cokesproduktie. Vermengd met benzine was benzol een gewaardeerde motorbrandstof [5]. Daarnaast kon het dus ook als grondstof voor de toluolproduktie dienen: de keuze was aan de

---

(1910-1940), (UNIV. DE LOUVAIN, RECUEIL DE TRAVAUX D'HISTOIRE ET DE PHILOLOGIE, 6e série, fasc. 39), dl. II, p. 701-704.

3 M. VAN DEN WIJNGAERT, *Nood breekt wet. Economische collaboratie of accomodatie. Het beleid van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)*, Tielt, 1990, p. 45-48 — F. COLLIN, «De politiek van tewerkstelling tijdens de bezetting», in *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België*, 39 (1977), nr. 1, p. 7 e.v.

4 W. BIRKENFELD, *Der synthetische Treibstoff 1933-1945. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Wirtschafts- und Rüstungspolitik (Studien und Dokumente zur Geschichte des Zweiten Weltkrieges, Band 8)*, Göttingen, 1964, p. 12 — *Abschlussberichte Wi.Abt.* (voortaan geciteerd *AB*), *1. Teil, 2. Abschnitt, §2. Mineralöl* (NCWO II, MV 10, nr. 9) — H. CLERCKX, *Benzine en benzol (Kath. V1. Hogeschooluitbreiding*, verh. 321-322), Brussel, 1934.

5 In 1943 werd uit de ruwbenzol 59 % motorbenzol gewonnen en 9,24 % toluol (*AB, Anlage VI*).

producent om de toluol af te zonderen of in de benzol te laten. Dit betekende evenwel dat een Duitse benzol-opeising evengoed met het oog op het verkrijgen van toluol kon uitgevaardigd worden. De Duitse interesse ging zelfs op de eerste plaats naar het toluol uit [6]. In het proces tegen baron Coppée, dat één van de geruchtmakendste rechtszaken uit het interbellum was, verwees de aanklacht precies naar het mogelijk militair gebruik van het door Coppée aan de Duitsers geleverde benzol [7].

Het moge hoe dan ook duidelijk zijn dat de Duitse eisen, eerst deze inzake benzol en vervolgens (en vooral) deze inzake toluol, de Belgische industrie voor een groot moreel en juridisch probleem plaatsten dat de Galopin-doctrine zelf in vraag dreigde te stellen. De diskussie erover zou dan ook drie maanden aanslepen en boven het niveau van de onmiddellijke producenten uitstijgen tot op het hoogste echelon, nl. de sekretarissen-generaal, de hoogste financiële en industriële kringen en vooraanstaande figuren uit de gerechtelijke wereld.

MEI 1941 : HET VOORSPEL : DE OPEISING VAN BENZOL

Er ging evenwel een jaar voorbij voor de Duitsers er toe overgingen om stocks of een deel van de produktie van benzol of toluol op te eisen. Op 12 juli 1941 kwam de bezetter, bij monde van *Gruppenleiter* von Madeyski van de *Gruppe Mineralöl*, de zienswijze van de Belgische benzolproducenten die zich in juli 1940 in Cobenzols [8] aaneengesloten hadden, tegemoet. Cobenzols had toen als voorwaarde voor het hernemen van de industriële aktiviteiten geëist dat de Belgische noden voorrang kregen op de verkoop aan Duitsland en dat de verkochte produkten niet voor militaire doeleinden zouden aangewend worden. Von Madeyski verklaarde dat Duitsland op de eerste plaats zoveel mogelijk «chemisch benzol 90 %» wilde kopen en in de andere produkten, met name dan toluol, niet geïnteresseerd was. Men zou nog met de militairen onderhandelen om te zien wat bereikt kon worden. Een ondubbelzinnige belofte was dit niet. Cobenzols beschouwde het evenwel als een verbintenis van Duitse zijde geen militair gebruik te maken van benzolderivaten. Men besliste tot werkhervatting en werd gedurende bijna een jaar door de Duitsers inderdaad niet verontrust [9]. De redenen voor deze gematigde Duitse opstelling laten zich raden: onmiddellijk na de Duitse inval was er door de *Wirtschafstrupps*

---

6 *Das deutsche Interesse verlangte hauptsächlich die Gewinnung möglichst grosser Mengen Toluol* (*AB*).

7 H. HAAG, *op.cit.*, p. 696-730 — F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique 1914-1939*, dl. II, p. 222-224 — *Biographie Nationale*, dl. XLIV, kol. 320.

8 De Warencentrale voor petroleum- en teerprodukten (direkteur La Roche) werd pas vrij laat, in februari 1941 opgericht (*AB*).

9 Petit (voorzitter Cobenzols) aan Leemans, 2/10/1941 (met in bijvoegsel het hele benzol- en toluoldossier tot dusver; annex 1: nota Petit 12/7/1940 (KADOC, *Archivalia Victor Leemans* (voortaan geciteerd: *AVL*), 2.17.2).

beslag gelegd op aanzienlijke Belgische brandstofvoorraden. De plundering in de zomer van 1940 nam een dergelijke omvang aan dat ze de meer rationele uitbuiting en de herneming van de Belgische industriële aktiviteit in gevaar dreigde te brengen: het lage peil van de Belgische industriële aktiviteit in de zomer van 1940 werd o.a. door transportproblemen en brandstofgebrek veroorzaakt [10]. Een reden dus om van extra opeisingen van benzol af te zien. De buit van de veldtocht in het Westen had de brandstofvoorziening van het *Reich* voorlopig veilig gesteld: begin 1941 was de situatie op dit vlak gunstiger dan ooit. Als er problemen waren, lagen die op het vlak van de stockering [11]. Ook de nood aan springstoffen was vlak na de suksesvolle beëindiging van de veldtocht in het Westen niet zo dringend. Aan de kolennijverheid werd zelfs een Duitse leverancier, Dynamit A.G. Nobel, opgedrongen [12]. Wellicht speelde ook een taktische reden mee: als men de medewerking van de Belgische leidende industriële en financiële kringen wilde verkrijgen, was het niet opportuun hen door te harde eisen af te schrikken.

In het voorjaar van 1941 was één en ander veranderd: met Operatie Barbarossa voor de deur, werden de noden aan brandstof en oorlogsmateriaal steeds groter [13]. In mei 1941 eiste *Gruppe Mineralöl* de levering, te spreiden over 3 maanden, van 5.000 ton benzol 90 % [14]. Het betrof hier niet gedetolueerde benzol. Kort daarvoor, op 16 april 1941, hadden de Duitsers bij Cobenzols gepolst naar de maandelijkse toluol-produktiekapaciteit van hun leden. Onmiddellijk na het Belgisch antwoord (230 ton toluol/maand), volgde de eis tot levering van het benzol, zodat de konklusie voor de hand ligt dat de *Wirtschaftsabteilung* het op de eerste plaats op het met het benzol vermengde toluol gemunt had. Op 9 mei 1941 ontving Cobenzols het formele Duitse order: 5.000 ton benzol bestemd voor de *Arbeitsgemeinschaft Deutscher Benzol-Erzeuger* te Bochum, aan de prijs van 241,5 BF. De nadelige prijs, gekoppeld aan de strafrechtelijke konsekwenties, maakten de leveringen voor Cobenzols tot een weinig aantrekkelijk vooruitzicht. In elk geval wilden de producenten zich juridisch gedekt weten vooraleer aan de Duitse *Anordnung* gevolg te geven. De door hen geraadpleegde advokaat Braun stelde in zijn konsult van 19 mei onomwonden dat het materiële element van de overtreding van art. 115 van het Strafwetboek overduidelijk was (de oorlog kreeg immers steeds meer een ekonomisch karakter), des te meer omdat het om niet gedetolueerde benzol ging [15]. Vanuit moreel oogpunt waren daar evenwel de vertragingstaktiek van Cobenzols [16], de Duitse zowel als de Belgische instrukties (de richtlij-

---

10 *Gesamtbericht über die Tätigkeit auf den wichtigsten Industriegebieten in der Zeit von Einsatz bis zum 31/8/40* (NCWO II).

11 BIRKENFELD, *op.cit.*, p. 152-155.

12 PV Fédéchar, juli 1940 (ARA, *Overtuigingsstukken van het Auditoraat-Generaal* (voortaan geciteerd: OSAG), nr. 654).

13 BIRKENFELD, *op.cit.*, p. 154-155.

14 Petit aan Leemans, 2/10/1941 (KADOC, *AVI*).

15 B[raun] aan *M. Le Président* (Petit), 19/5/1941 (NCWO II, *Economische collaboratie* (voortaan geciteerd: *EC*).

16 Braun zinspeelde hier kennelijk op eerdere Duitse eisen: betrof dit enkel het onderhoud Petit — von Madeyski op 12 juli 1940 of waren er sindsdien toch nog andere Duitse

nen van Leemans), de nadelige prijs en tenslotte de traditionele argumenten van het behoud van arbeidsplaatsen in eigen land en van het industrieel patrimonium in eigen handen: dit waren zovele faktoren die Braun tot een gunstig advies bewogen, evenwel op voorwaarde dat van de Duitsers een echt opeisingsbevel verkregen werd.

Een dergelijk opeisingsbevel werd effektief uitgevaardigd — en uitgevoerd. Na levering van 2.600 ton werd de zaak evenwel halfweg juli op Duits tegenbevel stopgezet om de Belgische brandstofbevoorrading niet in gevaar te brengen [17].

«LE PROBLÈME DU TOLUOL»

De adempauze die de producenten hierna gegund was, was slechts van korte duur. De volgende Duitse opeisingen stelden hen voor een veel groter probleem: ditmaal werd de Belgische toluolproduktie rechtstreeks gevizeerd. Gaf Cobenzols na raadpleging van één jurist betrekkelijk snel toe aan het Duitse benzol-order (want het kon immers niet bewezen worden en was ook niet volledig zeker dat het de Duitsers om het toluol te doen was), dan zou de diskussie nu boven haar niveau uitgetild worden en zo'n drie maanden lang aanslepen.

De nieuwe Duitse orders werden Cobenzols overhandigd via de in februari 1941 opgerichte Warencentrale van petroleum- en teerproducenten [18]. De *Gruppe Mineralöl* verlangde niet alleen dat er 400 ton toluol uit stock zou geleverd worden, maar ook dat de produktie tot het maximum zou worden opgedreven [19]. De benzol-producenten waren behoorlijk geschokt door die dubbele eis en vooral door deze m.b.t. de volledige benutting van de produktiekapaciteit. Het begrip «opeising», waardoor het strafbare karakter aan de levering ontnomen werd, kon immers enkel betrekking hebben op aktuele stocks en niet op een toekomstige produktie [20]. In een eerste reaktie vroeg Cobenzols de Duitsers op 25 september om van hun voornemen te willen afzien. Als definitief «neen» was dit niet bedoeld, maar Cobenzols wilde in elk geval wat uitstel bekomen om het advies van hogere instanties te kunnen inwinnen [21].

---

eisen geweest? (Braun maakt immers ook gewag van richtlijnen van sekretaris-generaal voor Ekonomische Zaken Victor Leemans om zich aan de Duitse orders te onderwerpen).

17 Petit aan Leemans, 2/10/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2).

18 NCWO II, *AB* — Besluit van 12/2/1941 in *Belgisch Staatsblad*, 1941, nr. 52, 21/2/1941, p. 1180.

19 Brief 5/9/1941 Warencentrale - ann. 5 van brief Petit aan Victor Leemans van 2 november (produktieverhoging) en Ordonnantie nr. 4 van 8 sept. 1941 van de Warencentrale (opeising stocks): ann. 2 bij brief 2/11/1941 (KADOC, *AVL*).

20 Petit aan Schuind en Leemans (KADOC, *AVL*, 2.17.2).

21 Petit aan Leemans, ann. 3: protestbrief Petit aan La Roche (direkteur van de Warencentrale) 25/9/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2) — *Problème du toluol* (getypt verslag van 6 pag., geen auteur en datum vermeld, maar duidelijk uit de *Société Générale* afkomstig - NCWO II, *EC*).

In een eerste faze — grosso modo de maand oktober — stelde Cobenzols pogingen in het werk om van de sekretarissen-generaal een antwoord te bekomen. Er zijn aanwijzingen dat de zaak toen al met aandacht gevolgd werd op de Generale Maatschappij, al valt de precieze draagwijdte en impact van die belangstelling op dat moment niet te peilen [22].

Petit, de voorzitter van Cobenzols, richtte zich in eerste instantie tot de sekretaris-generaal voor Ekonomische Zaken, de in augustus 1940 door de *Militärverwaltung* geïnstalleerde VNV'er Victor Leemans. Petit wees Leemans op de ernstige gevolgen die de opeising van de toekomstige produktie met zich bracht: zo zou men zich waarschijnlijk verplicht zien om niet alleen de produktie van toluol, maar ook deze van benzol te stoppen, en misschien uiteindelijk zelfs de gehele cokesproduktie stil te leggen. De gevolgen van een mogelijke weigering voor de Belgische ekonomie en voor de relaties met de Duitse bezetter zouden, zo hield Petit Leemans uitdrukkelijk voor, reusachtig zijn. Indien men effektief zou moeten overgaan tot het stopzetten van de cokesproduktie, dan zou dit inderdaad zowel een enorme schok voor de Belgische ekonomie als een grote uitdaging aan het adres van de *Militärverwaltung* zijn geweest, die de hele tot dusver gevoerde *politique de travail* van Galopin op de helling kon zetten. Over het waarom van de noodzaak van een dergelijke drastische maatregel om de Duitsers alleen maar het toluol te onthouden, verschafte Petit in zijn brief van 2 oktober geen technische uitleg. Leemans vroeg er hem in zijn antwoord van 11 oktober ook niet naar. In de alarmerende brief van Petit zat dan ook impliciet het verzoek om een gunstig advies van Leemans vervat [23]. Deze antwoordde dat hij, vanuit ekonomisch standpunt gezien, niet anders kon dan een voortzetting van de industriële aktiviteit te suggereren. Met betrekking tot de andere aspekten, met name dan het hete juridische hangijzer, verklaarde hij zich onbevoegd [24].

Zowel Leemans als de hierna gekontakteerde sekretaris-generaal voor Justitie Gaston Schuind [25] deinsden ervoor terug een ondubbelzinnig advies te verstrekken: geen van beiden wilde de verantwoordelijkheid op zich laden als enige het licht op groen (of op rood) te hebben gezet. De ene wees op zijn juridische bevoegdheid, de andere op zijn onkunde voor wat de ekonomische en technische kant van de zaak betreft [26]. Toch was het niet zo dat ze alleen maar de ander de bal toespeelden in de hoop de cruciale beslissing niet zelf te moeten nemen, terwijl ze het principieel eigenlijk met elkaar eens waren. Leemans was, net als Cobenzols, geneigd aan het Duitse order gevolg te geven: zonder juridische dekking van

22 *Visite à M. Jadot, le 7 octobre 1941*: door anoniem figuur, die met Gaston Blaise van de Generale in kontakt stond, en die zich t.a.v. Octave Jadot (lid van het direktiekomitee van Cobenzols) uitsprak voor levering, op voorwaarde dat de producenten hierover tot unanimiteit konden komen (NCWO II, *EC*).

23 Petit aan Leemans, 2/10/1941: *Nous avons tenu à attirer votre attention à l'éventualité de cette décision...* (over mogelijke weigering) (KADOC, *AVL*, 2.17.2).

24 Leemans aan Petit, 11/10/1941 (*Ibid.*).

25 Van 4 april 1941 tot 17 september 1943.

26 Petit aan Leemans, 15/10/1941 — Leemans aan Petit, 17/10 — Petit aan Schuind, 18/10 - Schuind aan Leemans, 21/10 - Leemans aan Schuind, 25/10 (KADOC, *AVL*).

Schuind wilden ze evenwel niets ondernemen. Op deze laatste zou dus uiteindelijk de grootste verantwoordelijkheid komen te liggen.

Op strafrechtelijke gronden was Schuind tegen levering gekant. Enkel heel zwaarwichtige ekonomische redenen zouden hem tot een andere visie kunnen bewegen: aanvankelijk was hij er duidelijk niet van overtuigd dat die aanwezig waren. Zijn verzet kwam op een niet mis te verstane wijze tot uiting naar aanleiding van een démarche door zijn voorganger Ernst de Bunswyck [27] en graaf de Lichtervelde. Beiden benaderden Schuind in opdracht van baron De Launoit, wiens industriecomplex te Ougrée-Marihaye ook een benzolfabriek bevatte die een aanzienlijk deel van de Belgische produktie voor haar rekening nam [28]. Hun interventie ontlokte Schuind de uitval dat de industriëlen kriminelen waren. Dit incident blokkeerde een snelle oplossing van de kwestie. Zonder de verwijtende woorden van Schuind, zou er — zo blijkt uit het Generale-verslag — op de dubbele vergadering van 30 oktober (op Cobenzols en op de Generale) allicht ten gunste van een levering zijn beslist. Over de principiële kant van de zaak bleken alle deelnemers immers akkoord te gaan: allen stemden er mee in dat de levering als wettig moest worden beschouwd, maar dat men al evenmin tegen het advies van Schuind in kon handelen vermits die niet alleen sekretaris-generaal voor Justitie maar ook raadgever van het Hof was.

Op voorstel van Galopin werd besloten nog een poging te wagen om Schuind door bemiddeling van enkele invloedrijke kollega's-juristen te overhalen: aangezocht werden René Marcq, advokaat bij het Hof van Cassatie [29], en de kristen-demokratische oud-minister Paul Tschoffen [30]. Galopins naaste medewerker (en latere opvolger) Gaston Blaise lichtte Marcq over de technische aspekten van de zaak in en drukte hem op het hart van Schuind een ondubbelzinnig en duidelijk antwoord (*sans réticence*) te bekomen. Schuinds weigering kon immers het einde betekenen voor de hele *politique de travail*. Samen met Petit en Braun zetten Marcq en Tschoffen zich aan het werk. Een door de drie advokaten geredigeerde brief werd, aangevuld met een technische nota van Petit, op 5 november 1941 in naam van dezelfde Petit aan Leemans en Schuind gericht [31]. Ze legde de nadruk op de tegenstelling tussen de oplossing die door de strafwet gedikteerd werd en deze die uit ekonomisch oogpunt wenselijk zou zijn. Geen enkele poging werd ondernomen om de onwettelijkheid en de strafbaarheid volgens art. 115 van het Strafwetboek van de toluolleverin-

---

27 Sekretaris-generaal voor Justitie van 2 augustus 1940 tot 21 januari 1941.

28 *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*) — *Rapport des experts requis par l'Auditorat Militaire à Liège en cause Ougrée-Marihaye* (NCWO II, *Papiers De Launoit*, PD 10, nr. 18). de Lichtervelde was vice-president van Brufina, de holding van De Launoit. Ernst de Bunswyck leverde ook juridisch advies aan Brufina: zie Comte de Lichtervelde, 22/3/1946, *La politique du groupe Brufina-Cofinindus pendant la guerre* (NCWO II, PD 10, nr. 13).

29 *Biographie Nationale*, dl. 33, 1966, kol. 473-480 — Marcq (1992-1947) was tevens hoogleraar aan de ULB.

30 P. LEGRAIN, *Le Dictionnaire des Belges*, Brussel, 1981, p. 491.

31 KADOC, *AVL*, 2.17.2 — *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*).

gen te ontkennen. Men wou zich al evenmin achter het argument of ekskuus van de «opeising» verschuilen, vermits een opeising volgens de meest bevoegde kommentaren op art. 115 enkel op een bestaande produktie, op levering van stocks, kon betrekking hebben en zeker niet op een toekomstige produktieverhoging van een basisstof voor de aanmaak van springstoffen. De strafwet eiste dus dat België zich van de produktie van toluol zou onthouden. Een dergelijke onthouding zou evenwel, zo ging de redenering verder, tot ernstige en onvoorspelbare gevolgen voor de hele Belgische ekonomie leiden. De bijgevoegde nota van Petit wilde niet alleen vermijden dat de sekretarissen-generaal zich nogmaals achter hun onwetendheid in technische kwesties zouden verschuilen, maar ook duidelijk maken hoe ernstig die gevolgen wel zouden kunnen zijn.

Petit legde uit dat men de toluol-produktie op verscheidene momenten van het produktieproces kon proberen te stoppen. Als eerste stap kon men de zuivering van het ruwe benzol stopzetten. Dit zou niet alleen de stillegging van alle Belgische industrietakken, die één van de nevenprodukten van benzol gebruikten, met zich brengen (b.v. de rubber- en kleurstoffenindustrie, die op chemisch benzol 90 % aangewezen was). Ook alle voertuigen die een mengsel van motorbenzol en benzine gebruikten, zouden zonder brandstof vallen. Trouwens — aldus nog steeds Petit — de bezetter zou bij weigering waarschijnlijk onmiddellijk de hand leggen op de zuiveringsinstallaties en ze volledig op toluol koncentreren in plaats van op de andere nevenprodukten. Zo zouden ze de toluolproduktie nog opdrijven van de huidige 200 ton/maand tot zeker 300 ton, of, volgens de schattingen van Duitse ingenieurs, zelfs 500 ton/maand. Petits redenering kwam dus neer op het bekende argument van «de zaak in eigen handen houden», dat ervan uitging dat een bedrijf onder Belgische leiding de konkrete uitvoering van een opdracht nog altijd kon proberen af te remmen, terwijl de produktie in een fabriek met een *kommissarische Verwalter* aan het hoofd onvermijdelijk tot het maximale niveau zou worden opgevoerd.

Of men kon — tweede mogelijkheid — nog een stap eerder in het produktieproces ingrijpen door het gas dat bij de cokes-distillatie vrijkwam niet te «debenzoleren». Dit gas werd in zijn gezuiverde vorm gebruikt voor verwarmings- en verlichtingsdoeleinden en voor de aanmaak van het voor de landbouw belangrijke syntetisch ammoniak (nodig bij de produktie van kunstmeststoffen). Afkoeling en kompressie was één manier om dit gas te zuiveren en hierbij werd het benzol onherroepelijk gerekupereerd, doordat het automatisch vloeibaar werd bij een bepaalde temperatuur. Er bestond nog een tweede metode, maar de bezetter zou Cobenzols hoe dan ook tot deze rekuperatie dwingen en ze desnoods zelf uitvoeren.

Als derde stap kon men gewoon de produktie van het benzol-bevattende gas verhinderen door de gehele cokesdistillatie stil te zetten, waardoor de Belgische industrie niet langer over cokes en de cokesderivaten en de landbouw niet langer over syntetisch ammoniak zou beschikken.

De vraag die Petit de sekretarissen-generaal uiteindelijk voorlegde, was of deze en andere gegevens tot de konklusie leidden dat de toluol-

produktie opgelegd was door de noodtoestand, ook al kon men het voor de fabrikage van explosieven gebruiken. De redenering van Cobenzols bevatte dus drie elementen: 1. de fabrikatie van toluol is onwettig; 2. de stopzetting in de latere fazen van het produktieproces (het gas niet debenzoleren of het benzol niet zuiveren) haalt niet veel uit: de Duitsers zullen dan de produktie in eigen handen nemen, maximaal detolueren en zo meer toluol in handen krijgen, terwijl België in mindere mate over andere nevenprodukten van benzol zal kunnen beschikken; 3. de laatste stap, de stopzetting van de cokesdistillatie, heeft enorme gevolgen voor de Belgische ekonomie, waardoor men wellicht van een «noodtoestand» zou kunnen gewagen.

Alles hing nu van Schuind af, want Leemans deelde de visie van Cobenzols. Schuind wilde evenwel niet antwoorden voor de vergadering van de sekretarissen-generaal op 14 november 1941. Ondertussen hadden de Duitsers nogmaals aangedrongen: het moest nu maar eens gedaan zijn met de diskussie bij de Belgen. Cobenzols weigerde evenwel nog steeds om een besluit te nemen zonder Schuinds fiat te hebben verkregen [32]. Daags voor de bijeenkomst van het Kollege der sekretarissen-generaal ontbood deze laatste goeverneur Galopin van de Generale Maatschappij om diens persoonlijke mening over de kwestie te horen. Ten overstaan van Galopin erkende Schuind nu dat men in de toluolkwestie van een noodtoestand kon gewagen — hoewel hun beider visie op de noodtoestand nogal uiteenliep. Voor Schuind was het een argument dat in afzonderlijke probleemgevallen — zoals precies de toluolkwestie — kon ingeroepen worden, terwijl de noodtoestand voor Galopin een algemene geldigheid bezat en enkel in het kader van de totale Belgische produktie betekenis kon hebben. Later op de dag verklaarde Schuind aan Petit dat het verschil dat de juristen tussen opeising van stocks en van nog te produceren goederen hadden gemaakt, slechts een spitsvondigheid was [33].

De sekretarissen-generaal gingen op 14 november met levering akkoord, op voorwaarde dat het met een opeisingsbon zou gebeuren. Het schriftelijk antwoord van Schuind, in naam van het Komitee aan Cobenzols, bevatte evenwel een (kennelijk gewilde) dubbelzinnigheid: Schuind had zijn toestemming zo geformuleerd, dat een toekomstige produktieverhoging er nog altijd niet door gedekt werd. De sekretarissen-generaal legitimeerden hun toestemming (voor de levering van een hoeveelheid overeenstemmend met de normale toluolproduktie) door het toluol-probleem te verbinden met de algemene sociaal-ekonomische problematiek van het bezette België: ze zagen de toekomst bezorgd tegemoet en zegden de enorme gevolgen van de stopzetting van de produktie voor de Belgische ekonomie te beseffen: stijgende werkloosheid, geen gas voor de verwarming, geen meststoffen voor de landbouw... Laatstgenoemde reden moet zeker niet onderschat worden. Daags voor de bijeenkomst van het Komitee had Schuind nog met zijn kollega voor Landbouw De Winter overleg gepleegd.

---

32 Leemans aan Petit, 8/1/1941 — Petit aan Leemans, 10/11/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2) — *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*).

33 *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*).

Ook zou men (nog maar eens) aandringen op kompensatie in de vorm van voedselleveringen. Belangrijk is ook dat de sekretarissen-generaal van het *worst-case*-scenario uitgingen, namelijk dat men enkel via de stopzetting van de cokesproduktie de Duitsers het toluol zou kunnen ontzeggen [34].

In elk geval was dit antwoord voor de industriëlen nog steeds onbevredigend. De Duitsers hadden immers een maximale produktie gevorderd. Er werd dus een vergadering belegd op 25 november 1941 met de voornaamste belanghebbenden (Galopin, baron De Launoit, baron Coppée, Petit) en de juristen Marcq, Tschoffen, Braun. Hierop kwam een meningsverschil tot uiting tussen Galopin en de advokaten (in het bijzonder René Marcq) over de interpretatie van de *politique de travail*. De juristen bleven, in de geest van de eerste beleidsnota's van Galopin, aandringen op het belang van kompensaties in ruil voor Belgische leveringen (dit was ook het standpunt van de sekretarissen-generaal). Later zou nog een andere magistraat, de advokaat-generaal bij het Hof van Cassatie Raoul Hayoit de Termicourt, aan Galopin toegeven dat hij de eigenlijke auteur van Schuinds antwoord was geweest: ergernis over het feit dat de producenten zelfs geen moeite deden om kompensaties te bekomen, was hierbij zijn voornaamste drijfveer geweest [35].

Galopin daarentegen stelde uitdrukkelijk dat zowel de voedselleveringen als het behoud van de tewerkstelling in eigen land als argument afgedaan hadden. *Le moindre mal* bleef als enige rechtvaardiging over: zelf de zaak in eigen handen houden en verhinderen dat de Duitsers door beslag te leggen op het produktieapparaat, dit maximaal zouden doen renderen. De bijeenkomst eindigde totaal onbeslist. Ook de groep Coppée-Brufina zat niet op dezelfde lijn als de Generale Maatschappij: baron Coppée stelde zich nogal weigerachtig op en baron De Launoit «zocht dekking» [36].

Schuind bleef volhouden dat er geen ton meer dan vroeger mocht geproduceerd worden [37]. Ondertussen — we zijn dan al 8 december 1941

---

34 M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940 - 1944* (VERHANDELINGEN VAN DE KAWLSKB, KL. DER LETTEREN, XXXVII/79), Brussel, 1975, p. 170 — *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*) — ARA, *Archief Oscar Plisnier*, map 130 — Schuind aan Petit, 17/11/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2).

35 *Conversation de Mr le gouverneur avec Mr Hayoit de Termicourt le 15 janvier 1942* (ASOG, Map «Cattier»).

36 *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*) — Coppée was sinds 1914 verbonden met de Bank van Brussel. Sinds 1938 waren er evenwel wrijvingen gerezen tussen beiden. De herinnering aan *l'affaire* Coppée zal voor baron Evence Coppée III (1882 - 1945), zoon van de in 1925 gestorven Evence II, zeker een rol gespeeld hebben (F. BAUDHUIN, *op.cit.*, p. 222). Volgens L. DUBOIS (art. *Coppée, Evence-Dieudonné*, in *Biographie Nationale*, XLIV, kol.324-335) was dit trouwens ook de reden waarom hij in 1940 naar Vichy vluchtte.

37 *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*). Bezoek van de advokaten aan Schuind op 2/12/1941; Hayoit de Termicourt, inmiddels eveneens gekonsulteerd, bevestigde uiteraard ook deze interpretatie van Schuinds brief; uit gesprek met Schuind op 21/11/1941 bleek dat het om een gewilde dubbelzinnigheid in zijn brief ging: Schuind kon en wou de industriëlen niet dekken (Kanttekening bij brief Schuind, 17/11/1941 — ASOG, 8003/35/06).

— was het Duits geduld ook opgeraakt. Petit werd door de *Gruppe Mineralöl* op de vingers getikt [38]. Over de principiële kant van de zaak werd niet meer geredetwist: het ging er nu enkel nog om hoeveel toluol er geleverd zou worden. Petit wees op de produktierestrikties waaraan hij door de beslissing van de sekretarissen-generaal gebonden was; Dr. Struck van de *Wirtschaftsabteilung* beweerde dat hij daar anders over ingelicht was [39]. De Duitsers beschuldigden er de Belgen van een algehele onwil aan de dag te leggen, niet alleen ten aanzien van de huidige eis om maximaal te detolueren, maar ook voor de levering van benzol of als het om stocks ging. Ze wilden wel eens weten welke bedrijven er in het biezonder dwarslagen en eisten een toluolproduktie van zo'n 15 % (= in % van de produktie van ruw benzol) — terwijl volgens Petit de Belgische produktie maar zo'n 5 à 7 % kon bereiken (zo'n 162 ton per maand). Via de Warencentrale zou een nieuwe aanmaning rondgestuurd worden en wie dan nog niet gehoorzaamde, kon zich aan enkele «noodzakelijke maatregelen» verwachten. De *Wirtschaftsabteilung* hanteerde evenwel niet alleen de stok, maar ook de wortel: Struck beweerde dat België in ruil olie en benzine geleverd kreeg. Waarom wond men zich trouwens toch zo op over die toluol: men gebruikte die toch evengoed om sacharine te maken...

Vier dagen later voerde Struck de aangekondigde maatregel uit: de Warencentrale moest aan elke fabriek afzonderlijk de vraag voorleggen waarom de verordening van 8 september niet opgevolgd was; de bedrijven moesten, op straffe van sankties, een verklaring ondertekenen dat ze minstens een bepaald, per fabriek verschillend percentage (= t.o.v. ruw benzol) gezuiverd toluol zouden produceren met een gemiddeld percentage voor de 17 fabrieken samen van 14.6 % [40].

Nu was op de vergadering van 10 december 1941 bij Galopin iedereen ermee akkoord gegaan om, in volledige solidariteit, 200 ton per maand te produceren en was de dag erna door Cobenzols aan Schuind het formele antwoord van de producenten gezonden: *Nous croyons de notre devoir de continuer à produire le toluol comme nous avons fait jusqu'à ce jour et de ne pas nous soustraire à la réquisition des quantités ainsi produites* [41]. Dit betekende echter dat men zich van Belgische zijde nog steeds niet tot een echte produktieverhoging had geëngageerd en dat men dus Schuinds laatste richtlijn voorlopig trouw bleef. Was men, na Petits onderhoud op 8 december, tegen beter weten in blijven hopen dat de Duitsers zich nu plots hiermee tevreden zouden tonen? De effektieve uitvaardiging van de instrukties van 12 december, met hun eis van een

---

38 *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*) — Verslag in bijvoegsel van brief Petit aan Schuind op 11/12/1941 (KADOC, AVL, 2.17.2) — Het onderhoud was door Petit zelf aangevraagd (NCWO II, *Papiers De Launoit*, nr. 18, PV vergadering Cobenzols van 16/12/1941).

39 Door Leemans? Leemans liet later alleszins blijken dat hij de brief van Schuind anders interpreteerde (NCWO II, *EC*, *Problème du toluol*, 15/12/1941).

40 Struck aan Warencentrale Petroleum- en teerprodukten, 12/12/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2). Direkteur La Roche werd door Leemans berispt omdat de rondvraag in het Duits gesteld was en omdat de Warencentrale niet als uitvoerend orgaan van de bezettende overheid diende op te treden (Leemans aan La Roche, 16/12/1941 — *Ibid*).

41 *Problème du toluol*; (NCWO II, *EC*); Petit aan Schuind, 11/12/1941 (KADOC, *AVL*, 2.17.2).

gemiddelde produktie van 14.6 % en hun dreiging met sankties, lieten over de konkrete inhoud van de Duitse eisen in elk geval geen twijfel meer bestaan. Ook Leemans zelf zou bij de fabrieken aangedrongen hebben en hen gevraagd hebben waarom ze nog altijd niet gedetolueerd hadden [42]. De sekretaris-generaal voor Ekonomische Zaken zag de hand van René Marcq achter alle uitvluchten en getreuzel. Hij maakte geen voorbehoud tegen een produktieverhoging en interpreteerde de brief van Schuind anders. Wel zou Leemans dan weer het doorzenden van de instrukties vertraagd hebben om de zaak alsnog op te klaren.

Op een bijeenkomst ter elfder ure (op 16 december) met Leemans en Petit, zou Schuind dan uiteindelijk bijdraaien en zijn verzet tegen een produktieverhoging opgeven. Twee bijeenkomsten waren nodig: de eerste maal bleef Schuind bij zijn bekende standpunten. In laatste instantie ging hij dan toch overstag voor de technische argumenten van Petit die hem zijn *théorie des robinets* uiteenzette. Kern van Petits uitleg was dat er in het geval van het toluol van een produktie*verhoging* in de ware zin van het woord eigenlijk geen sprake kon zijn. Toluol werd immers altijd geproduceerd; alleen werd het niet altijd afgezonderd en bleef het in het ruwbenzolmengsel vervat. Het Duitse order kwam er dus op neer om, bij een ouder procédé, de toluol-kraan te openen in plaats van deze voor motorbenzol; bij het nieuwste procédé, om de toluol achteraf niet meer met oplos-nafta en benzeen tot motorbenzol te vermengen. Het had dus geen zin zich blind te staren op het begrip «produktieverhoging»: het was gewoon een kwestie van de ene kraan open te zetten in plaats van een andere — vandaar *théorie des robinets* [43].

Schuind zou zich voor Petits technische kennis gewonnen geven. Cobenzols ratificeerde dan de beslissing op 18 december. Aan Schuind werd een brief gezonden, waarin verklaard werd dat zijn eerste brief van 17 november verkeerd geïnterpreteerd was als een verbod op produktieverhoging [44]. Aan de *Gruppe Mineralöl* werd bekend gemaakt dat men bereid was maximaal te detolueren. Petit noemde het cijfer van 14.5 % dat door de Duitsers aangegeven was en waarvan op de vergadering van Cobenzols beslist was het niet in het antwoord aan de Gruppe *Mineralöl* te vermelden. Was dit de onhandigheid waarop in Generale-kringen gezinspeeld werd en waarrond er een incident ontstond met de Cokeries du Marly? [45].

In elk geval kwam de produktieverhoging er: in 1942 werd er volgens de *Abschlussberichte* 3.320 ton benzol 90 % en 3.298 ton gezuiverd toluol aan Duitsland geleverd. In 1943 was dit respektievelijk 18.601 ton en 3.571 ton [46]. Over de precieze verdeling onder de producenten hebben

---

42 *Problème du toluol*, 15/12/1941 (NCWO II, *EC*).

43 Technische nota Petit, 26/11/41 (NCWO II, *EC*, *Production du toluol*). Over ontmoeting met Schuind: *PV* vergaderingen Cobenzols 16/12 en 18/12/1941 (NCWO II, *Papiers De Launoit*, PD 10, nr. 18).

44 Petit aan Schuind, 18/12/1941 (KADOC, AVL, 2.17.2).

45 Petit aan *Gruppe Mineralöl*, 19/12/1941 (*Ibid*). *Problème du toluol* (NCWO II, *EC*).

46 *AB*. In *Anlage VI* voor 1943 het lichtjes verschillende cijfer van 3.618 ton toluol: dit betekende toen een produktie van 11.1 % t.o.v. het totaal van de benzolderivaten (in

we geen gegevens. Volgens het expertiserapport van het Krijgsauditoraat over de houding van de groep De Launoit tijdens de oorlog, produceerde Ougrée-Marihaye maar zo'n 13 % van zijn vooroorlogse toluolproduktie (13 ton/maand in vergelijking met 98 ton per maand van januari 1937 tot april 1940) [47].

BESLUIT (1): DE BELEIDSVORMING

Hoewel het overhaast zou zijn om uit één incident algemene besluiten te distilleren, illustreert de behandeling van het toluolprobleem toch één en ander over zowel de principes waarop de Belgische produktiepolitiek gebaseerd was, als over de besluitvorming bij de toepassing ervan. Het gaat hier natuurlijk om een tamelijk belangrijke beslissing, niet zozeer uit kwantitatief oogpunt [48], maar omwille van de mogelijke implicaties voor de produktiepolitiek. Ze veroorzaakte een mini-krisis.

Een eerste vaststelling is dat bij werkelijk belangrijke beslissingen de hoogste Belgische autoriteiten uit de politieke en ekonomische wereld betrokken werden. De direkte onderhandelingen en kontakten grepen in dit geval wel steeds op het wettelijk voorziene lagere niveau plaats: tussen de *Gruppe Mineralöl* van de *Wirtschaftsabteilung* en Cobenzols of de Warencentrale voor Petroleum- en teerprodukten. Duitse orders werden (althans na haar oprichting in februari 1941) via de Warencentrale naar Cobenzols gestuurd. Al behoorden de Belgisch-Duitse kontakten vanaf haar oprichting officieel via de Warencentrale te verlopen, er waren ook rechtstreekse kontakten tussen Cobenzols en de *Gruppe Mineralöl* [49].

Een beslissing van dergelijk gewicht werd niet door de producenten alleen genomen. Zonder goedkeuring door de sekretarissen-generaal, wilde Cobenzols niets doen. Het Komitee der sekretarissen-generaal als zodanig speelde geen doorslaggevende rol in de besluitvorming, maar sloot zich aan bij de door de bevoegde sekretarissen-generaal voorgestelde oplossing. Het Komitee was in deze kontekst vooral van belang omdat

---

plaats van de geëiste 14.6 %); of nog anders uitgedrukt: gemiddeld 301,5 ton per maand! Met betrekking tot de eventuele winst weten we alleen dat de *Soc. Carbonisation Centrale* van plan was om die integraal aan Winterhulp te schenken (Proces-verbaal van de vergadering van 24 december 1941 — NCWO II, *EC*).

47 NCWO II, *Papiers De Launoit*, nr. 18. Als de Duitse totaalcijfers in de *AB* juist zijn, dan betekent dit dat Ougrée-Marihaye in vergelijking met andere bedrijven, althans wat toluol betreft, zijn produktie tot een zeer laag niveau wist terug te dringen. Zie ook: J. GILLINGHAM, «The baron De Launoit: a case study in the 'politics of production' of Belgian industry during nazi occupation», in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1974, 5, p. 35-37.

48 Over de Duitse toluolproduktie hebben we geen gegevens, maar de vergelijking tussen de Belgische leveringen van benzol 90 % aan Duitsland in 1943 (18.601 ton) en de totale Duitse benzolproduktie in dit jaar (355.000 ton) kan een indikatie zijn (5,2 % van de Duitse produktie).

49 Misschien een kwestie van personen. Petit was een sterkere persoonlijkheid die over meer gezag beschikte dan direkteur La Roche van de Warencentrale (Zie NCWO II, *EC*, *Visite à M. Jadot*).

het de last der beslissingen van de schouders van een individuele sekretaris-generaal weghaalde. Alles draaide rond Leemans en vooral, gezien het strafbare karakter van de levering, rond Schuind. We merken dat de industriëlen tot elke prijs de goedkeuring van Schuind wilden: zonder diens fiat, geen levering. Schuind was aanvankelijk weinig geneigd die te geven, maar draaide uiteindelijk bij als gevolg van de aanzwellende druk. Hij werd immers niet alleen door de in feite weinig meetellende Petit benaderd, maar evenzeer door in opdracht van Galopin uitgestuurde juristen. Hij ontbood ook Galopin zelf. Uiteindelijk deinsde hij terug voor de ekonomische gevolgen, waarvan hem voorgehouden werd dat hij ze door zijn weigering (waarmee hij alleen stond) zou kunnen veroorzaken.

Bemerken we ook de rol die argumenten of kennis van technische aard spelen: op het laatste moment was het blijkbaar Petits *théorie des robinets*, die Schuind mee deed overhellen tot zijn uiteindelijke beslissing om het licht op groen te zetten voor een produktieverhoging. Vanuit dit perspektief moet de rol van Petit, die de technische kant van de zaak het best beheerste, toch opgewaardeerd worden.

Dat Galopin een cruciale rol speelde, moet niet meer onderstreept worden. Achter de schermen orkestreerde hij de campagne om Schuind te overhalen. Bij hem ook geen aarzeling over de wenselijke oplossing, zoals bij die andere groten uit de industriële wereld, De Launoit en Coppée, die op een gegeven moment een zekere weigerachtigheid ten toon spreidden. Men kan, wat dit betreft, parallellen trekken met *l'affaire des billettes* (mei – juni 1941)[50]. Zowel Galopin als De Launoit wisten dat deze staal-ingots bestemd waren voor de produktie van obussen. De Launoit deed een poging om Galopin van de uitvoering van de bestelling af te houden, naar men kan vermoeden om zijn reputatie wat op te vijzelen na de kritiek die hem na zijn overeenkomst met Otto Wolff ten deel was gevallen.

BESLUIT (2): DE GALOPIN-DOCTRINE

De toluol-kwestie raakte ook een aantal aspekten van de Galopin-doctrine: 1. het verbod op de produktie van wapens en munitie; 2. de uitbreiding van de produktiekapaciteit en 3. het probleem van de kompensaties (of in bredere zin van de rechtvaardiging van de tewerkstellingspolitiek).

Primo: hadden de industriëlen, toen ze er uiteindelijk in toegestemd hadden om het toluol te produceren, in gelijk welke hoeveelheden ook, niet de door Galopin gestelde absolute limiet om geen wapens of munitie (in de strikte betekenis van het woord) of onderdelen ervan, te produceren, overtreden? Galopin zelf vond in zijn nota van 27 juni 1942 uiteraard van niet[51]. In deze nota voerde hij o.a. een gewetensonderzoek uit naar de

50 Zie E. VERHOEYEN, «Les grands industriels belges entre collaboration et résistance: le moindre mal», in *Bijdragen* van het NCWO II, 1986, nr. 10, p. 92-95.

51 *Note relative au comportement de l'industrie belge pendant l'occupation du pays*, 27 juni 1942, p. 5-7 (ASOG).

mate waarin de voorgeschreven politiek gevolgd was geworden. Hij gaf toe dat er een aantal problemen gerezen waren. Toluol was er één van. Galopin konstateerde dat, als gevolg van het feit dat de publieke opinie steeds vijandiger werd tegenover de bezetter, in industriële kringen de neiging ontstond om aan het begrip «wapens en munitie» een bredere betekenis toe te kennen. Het was een ontwikkeling die hij afkeurde om haar onwerkzaamheid. Met een dergelijke houding riskeerde men immers een heftige Duitse reaktie en het verlies van de Belgische kontrole over gewichtige sektoren. Uiteindelijk waren deze problemen evenwel in de door hem gewenste zin opgelost geworden. De oppositie en twijfels van sommigen hadden enkel tot een vertraging in de uitvoering van de Duitse orders geleid, wat dan weer perfekt in de Galopin-doctrine paste. Dit was een andere gedachtengang dan de redenering die tegenover de sekretarissen-generaal was aangewend: nooit werd tegen hen het argument uitgespeeld dat men in de toluolkwestie toch niet echt van een produktie van munitie kon spreken. We wezen er op dat de door de juristen opgestelde brief van 5 november 1941 aan Schuind en Leemans, geen enkele poging deed de onwettelijkheid van de levering te ontkennen. Alles draaide in dit pleidooi rond de gewichtige ekonomische gevolgen van een weigering en de teorie van de noodtoestand.

Dit brengt ons bij de justifikatie van de genomen beslissing. Het incident viel tussen twee uitgebreide beleidsnota's van Galopin in. In deze uit juni 1941 kwam een derde argument (behoud van het industrieel patrimonium) al opzetten, dat uiteindelijk als enige rechtvaardiging zou overblijven. Toch speelden de eerste twee argumenten dan nog altijd de hoofdrol: het bekomen van voedselleveringen als kompensatie en het behoud van de tewerkstelling in eigen land. Genoemde twee redenen bleven voor Galopin in zijn nota van juni 1942 nog steeds geldig als rechtvaardiging van de gevoerde politiek. Daartussenin lag een nota van 7 november 1941, waarvan de bondigheid opmerkelijk is in vergelijking met de uitvoerigheid van de meeste andere Galopin-nota's. Ook de pessimistische toon valt op. Galopin was ervan overtuigd in puur ekonomische zaken preciese criteria uitgevaardigd te hebben. Maar niet elk probleem was even eenvoudig: *Lorsqu'ils touchent en même temps aux intérêts d'ordre matériel, moral ou même politique, il arrive que l'application de la théorie du moindre mal conduise à des solutions dont les conséquences nous déroutent. Nous en venons même à nous demander si les situations ainsi créées sont vraiment moins graves en notre présence qu'elles ne l'auraient été en notre absence. Les abdications successives auxquelles notre théorie nous conduit créent l'impression que nous perdons pied, et nous nous demandons nous-mêmes jusqu'où nous irons* [52]. Men kon ook geen duidelijke grens afbakenen, die de aanwezigheidspolitiek niet mocht overschrijden, geen maximum aan koncessies bepalen, waarboven de gevoerde politiek het vaderland meer zou schaden dan baten. Het kwam er op neer, dat een aanwezigheidspolitiek altijd zinvol was, welke ook de eisen van de bezetter waren, omdat ze die steeds,

52 *Notre attitude à l'égard des problèmes généraux que pose l'occupation du pays*, 7 november 1941, 3 p. (ASOG).

hoe weinig ook, hielp afremmen. In samenhang met zijn uitspraak tegenover Marcq dat de argumenten van de voedselleveringen en de tewerkstelling hun validiteit verloren hadden, heeft het er veel van weg dat voor Galopin reeds in december 1941 *le moindre mal* — het behoud van de ondernemingen in Belgische handen — als enige rechtvaardiging overbleef. Hoe moet men de nota van juni 1942 dan interpreteren? Was Galopin in november — december 1941 ten prooi geweest aan twijfels van hevige maar voorbijgaande aard of had hij zich daarentegen in juni 1942 van argumenten bediend waar hij zelf niet echt meer in geloofde? Dit laatste was waarschijnlijk voor een belangrijk deel het geval [53]. In elk geval hielden Galopin en Marcq of Hayoit de Termicourt er een andere opvatting over kompensatie op na. Een opmerking in de nota van 27 juni 1942 wijst in deze richting: *A certain moment... certains magistrats ont mis en avant, dans certains avis individuels qu'ils étaient appelés à donner l'idée de la compensation nécessaire. Dans leur esprit aucune concession ne pouvait plus être faite à l'occupant sans que celui-ci n'accorde une compensation dans un autre domaine* [54]. Kompensatie gold voor Galopin — voorzover hij er nog in geloofde of er illuzies over koesterde — slechts in een heel algemene zin meer.

Een andere belangrijke faktor in de diskussie was het probleem van de uitbreiding van de bestaande produktiekapaciteit of het opdrijven van de produktie boven het normale niveau. Toen Schuind bereid was zijn toestemming te verlenen tot voortzetting van de toluolproduktie, was zijn schrijven van 17 november 1941 aan Cobenzols zo gesteld, dat enkel een produktie op het bestaande niveau (en niet de door de Duitsers geëiste verhoging) er door gedekt werd. Als hij ook op dit laatste punt zijn verzet opgaf, was het omdat hij — of hij nu al dan niet echt overtuigd was — Petits zienswijze bijtrad, dat er in dit geval niet van een produktieverhoging in de ware zin van het woord kon sprake zijn. De nota's-Galopin hadden tot dusver geen duidelijke uitspraken hierover gedaan. Pas de nota van 27 juni 1942 zou stellen dat elke industrieel zijn aktiviteit moest beperken tot de normale produktie zoals in vredestijd. Men mocht niet exclusief ten voordele van de bezetter nieuwe produkten ontwikkelen of naar een abnormaal hoog produktieniveau streven. Het principe zou terugkeren in de besluitwet van 25 mei 1945, die art.115 van het Strafwetboek wijzigde [55]. De houding van de industriëlen op dit punt was analoog met hun positie inzake wapens en munitie. Niet het principe (wapens/munitie of produktieverhoging mag niet) werd aangevallen, maar er werd geargumenteerd dat het in dit geval niet van toepassing was.

Als slotopmerking moeten we nogmaals benadrukken dat één incident te beperkt is om op basis hiervan een algemeen oordeel over de produktiepolitiek te vellen. Wat een dergelijk konkreet incident wel illustreert, is de beperktheid van een aanpak die zich in hoofdzaak tot een analyse van beleidsnota's zou beperken.

---

53 M. VAN DEN WIJNGAERT, *Nood breekt wet*, p. 80: «erg overtuigend klinkt dit niet...».

54 *Note...*, 27 juni 1942, p. 26 (ASOG).

55 Besluitwet 25 mei 1945, art. 1, al. 3 in *Belgisch Staatsblad*, 28-29 mei 1945, p. 3409.